

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

МУНДАРИЖА

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. АХМЕДШАЕВА Мавлюда Ахатовна
ЎЗБЕКИСТОН ҲУҚУҚ ТИЗИМИДА ҚОНУН ВА КОДЕКСНИНГ ЎЗАРО НИСБАТИ.....8
2. ХУЖАНАЗАРОВ Азизжон Анварович
ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ҚОНУНЛАР:
ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ 14

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

3. АБДУЛЛАЕВА Мафтуна Мурот қизи
ЎЗБЕКИСТОНДА КОНСТИТУЦИЯВИЙ ШИКОЯТНИ
АМАЛГА ОШИРИШНИНГ МУАММОЛАРИ 19
4. НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич
ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШНИНГ АЙРИМ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ: ЎЗБЕКИСТОН НОДАВЛАТ
НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ МИЛЛИЙ АССОЦИАЦИЯСИ МИСОЛИДА.....24
5. РАХМОНОВ Зафаржон Зайниддинович
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИ СОҲАСИДА
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ ЎРНИ..... 32

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

6. БАБАКУЛОВ Зафар Курбанназарович
ТОВАР БЕЛГИСИНИНГ ТРАНСЧЕГАРАВИЙ САВДО МУОМАЛАСИДАГИ
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ МАСАЛАЛАРИ 41
7. ПЎЛАТОВ Алишер Рамазанович
КРИПТОВАЛЮТАНИ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА УНИ МУОМАЛАСИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ
БЎЙИЧА АСОСИЙ ЁНДАШУВЛАР 49
8. НАСУЛЛАЕВ Мубин Нутфуллаевич
ТЎЛОВГА ҚОБИЛИЯТСИЗЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ 57

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

9. УРОЗБАЕВ Сардорбек
ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИДА ХИЗМАТ ЎТАШНИНГ
НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ..... 65

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

10. НОРМАНОВА Клара Эшназаровна
ЭКСЦЕСС ИШТИРОКЧИЛИКНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ 72

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

11. БАБАБЕКОВ Нодир Джурабаевич ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ЖАРАЁНИДА МАХСУС БИЛИМЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ	80
12. УМАРХОНОВ Азизхон Шарипхонович ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЧОРАЛАРИНИНГ ТАСНИФЛАНИШИ	87

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

13. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна, ТОШМАТОВА Висолахон РОЛЬ БИОЭТИЧЕСКОЙ НАУКИ В ЗАЩИТЕ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19	96
14. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна ГОСУДАРСТВО КАК СУБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	104
15. РАХМОНОВА Сабрина НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ДИСКРИМИНАЦИИ ПО ПРИЗНАКУ ПОЛА КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНЫЕ ПРАВА И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИ РЕГУЛИРОВАНИИ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	110

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. ШАКУРОВ Рафик Равильевич ПЕДАГОГИКА ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАНИШИ.....	115

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

БАБАБЕКОВ Нодир Джурабаевич
Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси
Ихтисослаштирилган ўқув маркази катта ўқитувчиси
E-mail: bababekov84@gmail.com

ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ЖАРАЁНИДА МАХСУС БИЛИМЛАРДАН Фойдаланиш

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): БАБАБЕКОВ Н.Д. Терговга қадар текширув жараёнида махсус билимлардан фойдаланиш // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2023) Б. 80-86.

 2 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-2-11>

АННОТАЦИЯ

Мақолада терговга қадар текширувни амалга оширишда махсус билимга эга бўлган шахс – мутахассиснинг вазифалари, мутахассиснинг махсус билимлари моҳияти ҳамда мутахассиснинг процессуал мақоми ўрганилган. Ушбу масалалар бўйича назариячи олимларнинг фикрларини таҳлил қилиш натижаларига асосланиб, амалдаги ЖПКда мутахассиснинг мустақил процессуал мавқеи ва унинг хулоса бериш ҳуқуқи, шунингдек, мутахассисни сўроқ қилиш тартиби белгиланмаган деб хулоса қилинган. Жиноят-процессуал кодексида белгиланган мутахассис фаолияти акс этган нормаларни таҳлил қилиш натижасида унинг фаолиятини бир неча йўналишларга ажратилган ҳамда мутахассиснинг мажбуриятлари сифатида унинг ёзма фикрлари назарда тутилмаганлиги асосланган. Ишотлов жараёнида мутахассиснинг ролини янада ошириш, терговчига ишотлов жараёнларида амалий ёрдам кўрсатиш, жиноятларни очиш ва олдини олиш фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 70, 81 ва 87-моддаларига “мутахассисни таклиф қилиш ва унинг ёзма фикрларини олиш” ҳамда 90 ва 91-моддаларига “мутахассиснинг ёзма фикрлари” тушунчасини ҳамда “Мутахассиснинг ёзма фикри” деган янги моддани киритиш таклиф қилинган.

Калит сўзлар: терговга қадар текширув, мутахассис, махсус билимлар, жиноятларни тергов қилишда махсус билимлардан фойдаланиш, мутахассиснинг ёзма фикри, мутахассиснинг процессуал мақоми, таққослаш учун намуналар.

БАБАБЕКОВ Нодир Джурабаевич
Старший преподаватель специализированного учебного центра
Национальной гвардии Республики Узбекистан
E-mail: bababekov84@gmail.com

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ДОСЛЕДСТВЕННОЙ ПРОВЕРКИ

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются функции специалиста – лица обладающего специальными знаниями при проведении следственной проверки, сущность специальных знаний специалиста и процессуальный статус специалиста. На основании результатов анализа научных взглядов ученых-теоретиков по этим вопросам, сделан вывод о том, что в действующем УПК не определена самостоятельная процессуальная позиция специалиста и его право дачи заключения, а также порядок допроса специалиста. На основе анализа норм, отражающих деятельность специалиста, установленных уголовно-процессуальным кодексом, основывается то, что его деятельность разделена на несколько направлений и что в качестве обязанностей специалиста не предусмотрены его письменные замечания. В целях дальнейшего повышения роли специалиста в процессе доказывания, оказания следователю практической помощи в процессах доказывания, дальнейшего совершенствования деятельности по раскрытию и предупреждению преступлений, сформулированы предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: следственная проверка, специалист, специальные знания, использование специальных знаний при расследовании преступлений, письменное мнение специалиста, процессуальный статус специалиста, образцы для сравнения.

BABABEKOV Nodir

Senior lecturer of the specialized training Center
of the National Guard of the Republic of Uzbekistan
E-mail: bababekov84@gmail.com

THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING THE PRE-INVESTIGATION CHECK

ANNOTATION

The article examines the functions of a specialist – a person with special knowledge during a pre-investigation check, the essence of the specialist’s special knowledge and the procedural status of a specialist. Based on the results of the analysis of the scientific views of theoretical scientists on these issues, it is concluded that the current CPC does not define an independent procedural position of a specialist and his right to give an opinion, as well as the procedure for questioning a specialist. Based on the analysis of the norms reflecting the activities of a specialist established by the Criminal Procedure Code, it is based on the fact that his activities are divided into several areas and that his written comments are not provided for as the duties of a specialist. In order to further enhance the role of a specialist in the process of proof, to provide practical assistance to the investigator in the processes of proof, to further improve the activities for the disclosure and prevention of crimes, it is proposed to introduce in articles 70, 81 and 87 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan “inviting a specialist and obtaining his written opinion” and in articles 90 and 91 the concept of “written opinion of a specialist”, as well as to introduce a new article “Written opinion of a specialist”.

Keywords: pre-investigation check, specialist, special knowledge, use of specialized knowledge in the investigation of crimes, written opinion of a specialist, procedural status of a specialist, samples for comparison.

Ўзбекистон Республикаси жиноят процессуал қонунчилигига биноан, жиноят тўғрисидаги хабар бўйича терговга қадар текширувни амалга оширувчи шахсларнинг ваколатлари жуда катта. Жумладан, бошқа ваколатлар қаторида терговчига (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) тирик одамнинг, мурданинг, ҳайвоннинг, ўсимликнинг, буюмнинг, материалнинг ёки модданинг хусусиятларини ўзида акс эттирувчи намуналар олиш (188-модда), ашёвий далилларни кўздан кечириш (26-модда), ҳодиса содир бўлган жойни, мурдани, ҳайвонларни, теварак-атрофни, биноларни, нарсалар ва ҳужжатларни кўздан кечириш (135-модда), кўздан кечириш чоғида ўлчов ўтказиш, фотосуратга, кинотасвирга, видеоёзувга тушириш, режалар, схемалар, чизмалар тузиш, излардан қолиплар ва нусхалар олиш (136-модда), нарса ва ҳужжатларни улар топилган жойда, башарти кўздан кечириш кўп вақт ёки қўшимча техник воситалар талаб қилса, кейинчалик суриштирув, дастлабки тергов ёки суд муҳокамаси ўтказилаётган жойда кўздан кечириш (140-модда), шунингдек Жиноят-процессуал кодексида белгилаб қўйилган бошқа ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқига эга.

Жиноят-процессуал Кодекси 329-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ, ушбу модда биринчи қисмида кўрсатилган муддат ичида терговга қадар текширув ўтказилиб, унинг давомида қўшимча ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш Жиноят-процессуал Кодекси 62-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ шахсий тинтув ва олиб қўйиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, экспертиза ўтказиш, тафтиш тайинлаш, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ҳақида топшириқлар бериш мумкин. Терговга қадар текширув вақтида бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш ман қилинади.

Юқоридагиларга кўра, экспертиза текшируви учун намуналар олиш, мурдани, ҳайвонларни, теварак-атрофни, биноларни, нарсалар ва ҳужжатларни кўздан кечириш мумкин эмас. Ушбу ҳаракатларни амалга ошириш учун жиноят иши қўзғатилган бўлиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал Кодексида мутахассис тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда далилларни топиш ва мустаҳкамлаш; далилларни қайд этиш учун овоз ёзиш, видеоёзув, кинотасвир, фотосуратга тушириш, қолиплар тайёрлаш, нусхалар олиш, режалар, схемалар тайёрлаш ва ахборотни акс эттиришнинг бошқа усулларини қўллаш; тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда илмий-техника воситаларини (магнитофон, видеомагнитофон, кинога олиш аппаратлари ва бошқа аппаратларни) қўллаш учун ва бошқа ҳаракатлар учун махсус билимга эга бўлган шахс сифатида белгиланади. И.Р.Астанов эса “амалдаги ЖПК 69-моддасининг биринчи қисмидаги изоҳни етарли эмас деб ҳисоблаб, мутахассис – бу тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда фан, техника, санъат ёки ҳунар соҳасида махсус билим ва малака талаб қилинган ҳолларда далилларни топиш ва мустаҳкамлаш, текширишда суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судга ёрдам бериш учун чақирилувчи шахс” [4, Б.15], деган хулосага келган. Б.Мўминов эса “Амалдаги ЖПКга асосан тафтишчининг процессуал мавқеи белгиланмаганлиги сабабли у тергов жараёнида амалда мутахассис сифатида қатнашади. Бироқ ЖПКнинг 69-моддасида мутахассис тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда далилларни топиш ва мустаҳкамлашда суриштирувчига, терговчига, прокурорга ва судга ёрдам бериш учун чақирилиши, яъни фақат тергов ва суд жараёнида қатнашиши кўзда тутилган. Бинобарин, ЖПКда мутахассиснинг мустақил процессуал мавқеи ва унинг хулоса бериш ҳуқуқи, шунингдек, мутахассисни сўроқ қилиш тартиби белгиланмаган” [5, Б.81] деб ёзади.

Шу сабабли, фикримизча, махсус билимлар – кенг тарқалмаган ва муайян фан, техника, санъат ёки ҳунар соҳасида махсус касбий тайёргарликдан ўтган тор доирадаги шахсларга маълум бўлган ноюрidik билимлар деб ҳисоблаш тўғри бўлади. Ушбу фикрлар И.Р.Астанов томонидан “махсус билим” тушунчасига берган таърифи ҳам тасдиқлайди: “Махсус билим – бу жиноят ишини қўзғатиш, дастлабки тергов ва суд муҳокамаси мақсадлари учун қўлланиладиган ва жиноятга алоқадор фактик маълумотлар,

далилларни замонавий тадқиқот усуллари орқали топиш, тўплаш, баҳолашни амалга оширишда фойдаланиладиган фан, техника, касб-хунар соҳасидаги тор йўналишдаги профессионал билимдир” [4, Б.14].

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал Кодексига мувофиқ, мутахассисдан ташқари, махсус билимларга эга бўлган шахс сифатида эксперт майдонга чиқади: “Хулоса бериш учун зарур фан, техника, санъат ёки хунар соҳасида махсус билимларга эга бўлган ҳар қандай жисмоний шахс эксперт сифатида чақирилиши мумкин” [2].

Одатда, жиноятларни тергов қилиш жараёнида махсус билимлардан фойдаланиш шакллари қуйидагилар ҳисобланади: ҳодиса содир бўлган жойдан ёки бошқа тергов ҳаракатлари жараёнида олинган турли объектларнинг тадқиқотларини ўтказиш; мутахассиснинг тергов-тезкор гуруҳи таркибида иштироки; эксперт-криминалистик хизматлар ва бошқа суд экспертиза муассасалари ходимларининг махсус билимлар талаб этиладиган масалалар бўйича маслаҳат ва маълумот бериш фаолияти; тергов ҳаракатларини ўтказишда мутахассиснинг иштироки.

Илгари таъкидланганидек, терговга қадар текшириш босқичида экспертизани тайинлаш ва ишлаб чиқариш доирасида махсус билимлардан фойдаланиш мумкин. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал Кодексида зарур ҳолларда экспертиза жиноят иши қўзғатилишидан олдин ҳам тайинланиши мумкинлиги кўрсатилган [2].

Бошқача қилиб айтганда, қонун чиқарувчи жиноят тўғрисидаги хабарни текширган шахсга нисбатан тайинланиши лозим бўлган экспертиза турлари, уларни тайинлаш тартиби, тадқиқотларни ўтказиш топширилиши мумкин бўлган экспертиза муассасалари рўйхати бўйича чекловлар белгиламайди. Бироқ, тергов амалиёти шуни кўрсатадики, терговчилар (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи) терговга қадар текширувни ўтказиш жараёнида қонун билан ўзларига берилган экспертизани тайинлаш ваколатидан камдан-кам фойдаланадилар.

Мисол учун, юқорида таъкидланганидек “ЖПКнинг 329-моддасида терговга қадар текширув ўтказиш жараёнида ҳужжатлар, тушунтиришлар талаб қилиб олиш, шунингдек шахсни ушлаб туриш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш ва экспертиза ўтказиш мумкинлиги белгиланган. Бинобарин, жиноят ишини қўзғатиш босқичида иқтисодий экспертизалар шу жумладан суд-бухгалтерия экспертизаси тайинланиши мумкин. Бироқ, суд-бухгалтерия экспертизаси ўтказиш учун катта хажмдаги материаллар ва узоқ муддат талаб қилиниши сабабли амалиётда терговга қадар текширув босқичида камдан-кам ҳолларда тайинланади” [5, Б.82].

Фикримизча, бунинг сабаби эса амалдаги Жиноят-процессуал кодексида (179-модда) “Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи экспертиза тайинлаш ва ўтказишда: ... эксперт хулосаси билан танишиб чиқиш ва қўшимча ёки қайта экспертиза ўтказиш тўғрисида илтимос қилиш ҳуқуқига эга” деб белгилаб, бундай ҳуқуқни ариза берувчига берилмаганлиги билан боғлиқ бўлса керак. Чунки, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи экспертиза ўтказилгунга қадар экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарор ёки ажрим билан танишиб чиқиш” деб амалдаги Жиноят-процессуал кодексида белгиланганидек, жиноят тўғрисидаги хабарни текшираётган шахс (масалан, терговчи, суриштирувчи) томонидан ўзига нисбатан терговга қадар текширувлар ўтказилаётган шахсга ҳамда ариза берувчига ҳам экспертиза ўтказилгунга қадар экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарор ёки ажрим билан танишиб чиқиш ҳуқуқи белгиланмаган.

Шу сабабли, терговчининг (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи) мажбуриятлари қаторига аризачини ва ўзига нисбатан терговга қадар текширув ҳаракатлари ўтказилаётган шахсни экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарор ҳамда экспертнинг хулосаси билан таништириш мажбуриятини ҳам киритиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Бу, бир томондан, ушбу субъектларнинг (аризаси ёки ўзига нисбатан терговга қадар текширув ҳаракатлари ўтказилаётган шахс) ҳуқуқларини ҳимоя қилади, иккинчи томондан, жиноят иши қўзғатилгандан кейин амалдаги Жиноят-процессуал кодексининг 176-моддасига мувофиқ, яъни, эксперт (экспертлар комиссияси) хулосаси

асослантирилмаган ёки унинг тўғрилигига шубҳа туғилган ёхуд унга асос қилиб олинган далиллар ишончли эмас деб топилган ёки экспертизани ўтказишнинг процессуал қоидалари жиддий бузилган деган баҳона билан қайта экспертиза ўтказиш тўғрисида асоссиз илтимосномалар беришнинг олдини олади.

Мутахассиснинг хулосаси далил сифатида тўғридан-тўғри шаклда тақдим қилинмайди, балки тегишли баённомада қайд этилади. Жумладан, Жиноят-процессуал Кодексининг 91-моддасига мувофиқ, “Далилларни қайд этиш учун баённома тузиш билан бир қаторда овоз ёзиш, видеоёзув, кинотасвир, фотосуратга тушириш, қолиплар тайёрлаш, нусхалар олиш, режалар, схемалар тайёрлаш ва ахборотни акс эттиришнинг бошқа усуллари қўлланилиши мумкин. Суриштирувчи, терговчи, суд далилларни мустаҳкамлашнинг бу усуллари қўлланишга кўмаклашиш учун мутахассисларни жалб этиши мумкин”.

Жиноятларни тергов қилишда, одатда, терговга қадар текширув доирасида мутахассис томонидан берилган фикрларни тасдиқлаш учун, айнан шу масалалар бўйича жиноят иши қўзғатилгандан сўнг экспертиза тайинланади. Чунки, амалдаги Жиноят-процессуал кодексининг 81-моддасида далилларнинг турларига мутахассиснинг фикрлари аниқ белгиланган ҳолда киритилмаган, яъни: “Ижтимоий хавfli қилмишнинг юз берган-бермаганлигини, шу қилмишни содир этган шахснинг айбли-айбсизлигини ва ишни тўғри ҳал қилиш учун аҳамиятга молик бошқа ҳолатларни суриштирувчининг, терговчининг ва суднинг қонунда белгиланган тартибда аниқлашига асос бўладиган ҳар қандай ҳақиқий маълумотлар жиноят иши бўйича далил ҳисобланади. Бу маълумотлар гувоҳнинг, жабрланувчининг, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг кўрсатувлари, экспертнинг хулосаси, ашёвий далиллар, овозли ёзувлар, видеоёзувлар, кинотасвир ва фотосуратлардан иборат материаллар, тергов ва суд ҳаракатларининг баённомалари ва бошқа ҳужжатлар билан аниқланади”. Шу сабабли, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва Жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш Концепциясида “Жиноят процессида шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли кафолатини таъминлаш механизмларини такомиллаштириш” йўналишларидан бири сифатида “Судга қадар ва суд босқичида мутахассиснинг процессуал мақомини аниқлаштириш, шунингдек, мутахассис фикрига процессуал тус бериш” [1] деб белгилаб қўйилди.

Шу сабабли, Жиноят-процессуал кодексидида белгиланган мутахассис фаолияти акс этган нормаларни таҳлил қилиш натижасида унинг фаолиятини қуйидаги йўналишларга ажратиш лозим:

1) далилларни топиш, тўплаш, мустаҳкамлаш, баҳолашда ёрдам бериш; 2) тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда илмий-техник воситаларни (магнитофон, видеоманитофон, кино-тасвирга олиш қурилмалари ва бошқа аппаратлар) қўллаш орқали суриштирувчи, терговчи, судга ёрдам бериш; 3) эксперт олдида қўйиладиган саволларни шакллантиришда ёрдам бериш; 4) тарафлар ва суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суднинг жиноят иши вазиятига оид саволларига ўзининг махсус касбий билимларидан келиб чиқиб жавоб (фикр) бериши; 5) экспертнинг хулосаларини баҳолашда экспертиза тайинлаган органларга ёрдам бериш; 6) вояга етмаганларга, жиноятдан қаттиқ азият чеккан шахслар билан ишлаш жараёнига ёрдамлашиш (педагог ва психолог) [6].

Кўриниб турибдики, “мутахассиснинг фикрлари, айниқса мутахассиснинг ёзма фикрлари исбот қилиш жараёнида муҳим аҳамият касб этмоқда. Бироқ, Ўзбекистон Республикасининг ЖПКда мутахассиснинг мажбуриятлари сифатида “... ўзи бажараётган ҳаракатлар бўйича тушунтиришлар бериши ... шарт” [2] деб, унинг ёзма фикрлари назарда тутилмаган.

Исботлов жараёнида мутахассиснинг ролини янада ошириш, терговчига исботлов жараёнларида амалий ёрдам кўрсатиш, жиноятларни очиш ва олдини олиш фаолиятини янада такомиллаштириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 70, 81 ва 87-моддаларига “мутахассисни таклиф қилиш ва унинг ёзма фикрларини олиш” ҳамда

90 ва 91-моддаларига “мутахассиснинг ёзма фикрлари” тушунчасини киритиш мақсадга мувофиқ.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, иш бўйича умумий тартибдаги суриштирув ёки дастлабки тергов ўтказиладими, мутахассиснинг ёзма фикрининг (мутахассис хулосаси) далилий аҳамиятини бир хил баҳолашни белгилаш зарур. Шу сабабли, амалдаги Жиноят-процессуал Кодексига қуйидаги таҳрирдаги янги моддани киритиш таклиф қилинади:

“Мутахассис ёзма фикри

Мутахассиснинг ёзма фикри – ушбу Кодексда белгиланган тартибда расмийлаштирилган, терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахс, суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд ёхуд тарафлар томонидан қўйилган саволларга ўрганиш натижаси ва хулосасини ўз ичига олган расмий ҳужжатдир.

Мутахассис ёзма фикрини зарур ўрганиш ва тадқиқотлар ўтказганидан сўнг тузади ва ўз имзоси билан тасдиқлайди.

Мутахассис хулосасига асос бўлган тадқиқот ва ўрганишга оид ҳужжатлар ва бошқа материаллар ёзма фикрга илова қилинади.

Мутахассиснинг ёзма фикрида:

ўрганиш ёки тадқиқот ўтказилган жой, вақт ва муддат; ўрганиш ёки тадқиқот ўтказиш учун асос бўлган жиноят ишини юритаётган шахснинг қарори; ўрганиш ёки тадқиқот ўтказган мутахассис (унинг исми, шарифи ва фамилияси, маълумоти, мутахассислиги, мутахассислик бўйича иш стажи, илмий мақоми ёки илмий даражаси (агар бўлса), эгаллаб турган лавозими) ҳақида маълумот; мутахассис ёлғон хулоса берганлиги учун жавобгарликка тортилиши ҳақида огоҳлантирилганлиги; ўрганиш ёки тадқиқот объекти ва уни ҳолати ҳақида маълумот; қўлланилган методлар ва хулосанинг таркиби ва натижалари; ўрганиш ва тадқиқот натижаларини баҳолашни, мутахассис олдида қўйилган саволлар бўйича хулосанинг асосланиши ва шакли баён қилинади”.

Таққослаш тадқиқотлари учун намуналар олиш – агар ушбу тергов ҳаракати тегишли суд экспертизаларини ўтказиш доирасида ёки мутахассисни жалб этган ҳолда амалга оширилса, махсус билимлардан фойдаланишнинг яна бир шакли ҳисобланади. Бироқ, терговга қадар текшириш жараёнида ўзига нисбатан терговга қадар текширувлар ўтказилаётган шахс таққослаш тадқиқотлари учун намуналар беришдан бош тортишга ҳақлими ва бунинг учун унга салбий оқибатлар келиб чиқиши мумкинми деган савол ҳал қилинмаган.

Бу эса, жиноят иши қўзғатилгунга қадар таққослаш тадқиқотлари учун намуналар беришга рози бўлмаслик ҳеч қандай оқибатларга олиб келмайди деган хулосага келишимизга имкон беради. Амалдаги қонунчиликда жабрланувчини терговга қадар текширув, суриштирув олиб бориш, дастлабки тергов вақтида ёки судда кўрсатув беришни рад этиши ёки бу ишдан бўйин товлаши учун жавобгарлик белгиланган [3], бироқ, ушбу норма жабрланувчи сифатида расман тан олинмаган шахсга тааллуқли эмас. Шунингдек, жиноят қонунчилигида, ўзига нисбатан терговга қадар текширув ўтказилаётган шахс, ушбу жараёнда ўтказилиши белгиланган тергов ҳаракатларида қатнашишдан бош тортишгани учун мумкин бўлган жавобгарлик тўғрисида ҳам ҳеч нарса белгиланмаган.

Юқоридаги фикрларни умумлаштириб, терговга қадар текширув босқичида махсус билимлардан тўлиқ фойдаланиш фақат тергов ҳаракатларида мутахассиснинг иштироки (масалан, мурдани кўздан кечиришда суд-тиббий эксперти, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда эксперт-криминалист ҳамда компьютер техникаларини кўздан кечиришда дастурчи (IT)-мутахассис ва бошқ.) билан таъминланиши мумкин деб хулоса қилиш мумкин. Терговга қадар текширув доирасида махсус билимларни қўллашнинг бошқа шакллари эса ушбу жараёнларини қонун нуқтаи-назаридан такомиллаштирилишини талаб қилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги “Жиноят ва

жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3723-сон қарори // URL: <https://lex.uz/docs/3735818>.

2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. // URL: <https://lex.uz/docs/111460>;

3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. // URL: <https://lex.uz/docs/111453>.

4. Астанов И.Р. Жиноят ишлари бўйича махсус билимлардан фойдаланишнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари: / 12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқ ва суд экспертизаси мутахассислиги бўйича юрид. фан. д-ри (DSc) дис. автореф. – Т., 2018. – 75 б.

5. Muminov V. Мутахассис хулосасининг далилий аҳамияти // O‘zbekiston qonunchiligi tahlili. – 2017. – №. 1.

6. R.K.Abdullayev. Hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirishning kriminalistik ta‘minotini takomillashtirish / 12.00.09. – Jinoyat protsessi. Kriminalistika, tezkor-qidiruv huquqi va sud ekspertizasi ixtisosligi бўйича yu.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun Dissertatsiya. – Т., 2023. – б.148.